

ŁUKASZ WIŚNIEWSKI
ROMAN RUDNICKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**PODATEK ROLNY JAKO NARZĘDZIE BADANIA
PRZEMIAN STRUKTURY AGRARNEJ
– STUDIUM PRZYPADKU GMINY BRZUZE**

Abstract: Farm Tax as an Instrument for Examination of Changes in Agricultural Structure – Case Study: Brzuze Commune. The article is an attempt at the analysis of changes in the agricultural structure of the rural municipality (commune) of Brzuze, Kujawsko-Pomorskie Voivodeship, Poland. It includes changes in the size distribution of agricultural holdings, which are categorised into six area groups. The examination of the ownership structure regards the land under ownership of residents of other administrative units (*i.e.* beyond the boundaries of the village where their land is situated). For the purposes of the study the data on farm tax as of 1995 and 2014 were used. Upon the analysis it has been concluded that there is an advancing process of agrarian fragmentation caused by a growing number of agricultural holdings (rise from 761 to 865) with a simultaneous decrease in their acreage (fall from 7,333 ha to 6,967 ha), which results in the shrinkage of their average acreage (decline from 9.6 ha to 8.1 ha). It has been demonstrated that over 25% of the total area of the taxable land within the commune under analysis belong to people who do not live in the village of land location. Granted that, the following categorisation has been suggested, whereby the land is owned by residents of: another village within the commune (11.7% of the total acreage of the land at issue); another commune within the *powiat* (16.7%), another *powiat* within the voivodeship (26.1%); and another voivodeship (45.5%). The results were presented in a cartographic form (commune divided into villages). The processes taking place in the studied unit weaken its agricultural function, which is taken over by the largest agricultural holdings (in acreage above 15 ha). What is the major cause of these changes is the growing tourist function of the commune.

Keywords: Agricultural structure, Brzuze Commune, farm tax.

Wstęp

Modernizacja polskiego rolnictwa w znacznej mierze zależy od przemian struktury agrarnej [Rudnicki 2001; Rudnicki *et al.* 2002]. Przekształcenia te obejmują strukturę własnościową (proces prywatyzacji ziemi) oraz strukturę obszarową (proces koncentracji ziemi). Cechy te – w warunkach polskiej przestrzeni charakteryzującej się rozdrobnieniem oraz przeludnieniem agrarnym – stanowią najbardziej wadliwy segment rolnictwa [Bański, Stola 2002; Głębocki 2005]. Ze względu na silne oddziaływanie powyższych parametrów na pozostałe cechy wewnętrzne (organizacyjno-techniczne, produkcyjne, strukturalne, społeczne) warunkiem nieodzownym w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich oraz podnoszenia dochodów rodzin rolniczych jest poprawa przeciętnej powierzchni indywidualnego gospodarstwa rolnego.

Jednym ze sposobów badań struktury agrarnej – obok danych statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego, wykazów producentów rolnych prowadzonych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz danych Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – są informacje dotyczące wymiaru podatku rolnego. Według *Ustawy z 1984 r. opodatkowaniu podatkiem rolnym podlegają grunty sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub jako grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza* [Ustawa... 1984, Art. 1]. Za gospodarstwo rolne uważa się obszar powyższych gruntów o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiący *własność lub znajdujący się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej, w tym spółki, nieposiadającej osobowości prawnej* [Ustawa... 1984, Art. 2.1]. Przeliczniki służące ustaleniu liczby hektarów przeliczeniowych – stanowiących podstawę opodatkowania – zależą od formy rolniczego użytkowania ziemi i klas bonitacyjnych użytków rolnych oraz ich położenia w danym okręgu podatkowym.

Dane agregowane są na poziomie sołectw – obrębów geodezyjnych w systemach informatycznych gminnych jednostek samorządu terytorialnego. Wykorzystana w badaniu informacja agrarna występuje w postaci klasyfikacji gruntów gospodarstw rolnych podlegających opodatkowaniu w 6 lub 7 (w zależności od używanego przez gminy oprogramowania komputerowego) grupach obszarowych (wykorzystane w badaniu dane były zagregowane

w następujących grupach: A – od 1-2 ha, B – 2-5 ha, C – 5-7 ha, D – 7-10 ha, E – 10-15 ha, H – powyżej 15 ha).

Głównym celem pracy było rozpoznanie przestrzennych przemian agrarnych gminy wiejskiej Brzuze. Badania oparto na danych dotyczących podatku rolnego, sprawdzając tym samym możliwości wykorzystania tego typu informacji do analiz zróżnicowania struktury agrarnej.

1. Charakterystyka obszaru badań

Gmina wiejska Brzuze położona jest we wschodniej części woj. kujawsko-pomorskiego w granicach powiatu rypińskiego. Powierzchnia gminy wynosi 8625 ha, z czego zdecydowaną większość stanowią użytki rolne (80%), blisko 6% lasy zlokalizowane w jej południowej i północnej części [*Strategia...* 1999]. Zróżnicowany krajobraz ukształtowany w okresie plejstocenu, podczas ostatniego zlodowacenia, w połączeniu z bogactwem wód powierzchniowych – 13 jezior o łącznej powierzchni 560 ha – stwarza dogodne warunki do rozwoju funkcji turystycznej. Jeziora zlokalizowane są przede wszystkim we wschodniej części gminy, największe z nich to Jezioro Żalskie (Wielgie) o powierzchni 162 ha (ryc. 1; na mapie zaznaczono jeziora o powierzchni ponad 5 ha) [strona internetowa urzędu gminy, Gałkowski 2002].

W 2014 r. gminę zamieszkiwały 5424 osoby (2002 r. – 5407, 2010 r. – 5391), z czego blisko 18% było w wieku poprodukcyjnym [*GUS-BDL*]. Głównym działem gospodarki oraz podstawowym źródłem dochodu ludności jest rolnictwo. Według klasyfikacji funkcjonalnej obszarów wiejskich autorstwa Bańskiego i Stoli [2002] w badanej gminie w 1988 r. dominowała funkcja rolnictwa indywidualnego, zaś w 2000 r. funkcja rolnictwa mieszanego (z udziałem rolnictwa mało intensywnego i mało towarowego oraz intensywnego i towarowego). Najnowsze badania prowadzone przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie klasyfikują gminę Brzuze do typu związanego z dominacją rolnictwa tradycyjnego. Jednostki te charakteryzują się słabą dostępnością komunikacyjną, niekorzystną strukturą demograficzną mieszkańców oraz słabo rozwiniętym sektorem pozarolniczym. Oznacza to, że pozarolnicze miejsca pracy skupione są przede wszystkim w instytucjach administracji lokalnej i świadczących usługi publiczne [Rosner, Stanny 2014].

W strukturze własności ziemi dominują indywidualne gospodarstwa rolne, utworzone lub upełnornolnione w wyniku reformy rolnej z 1944 r. Wyłączone

z parcelacji został jedynie Majątek w Ugoszczu (653 ha), przekazany w zarząd tzw. Państwowych Nieruchomości Ziemskich [Gałkowski 2002], następnie wchodzący w skład Państwowego Ośrodka Hodowli Zarodowej w Rypinie.

Ryc. 1. Mapa ogólnogeograficzna gminy Brzuzé

Źródło: Opracowanie własne.

2. Wyniki badań

Wykorzystując dane sprawozdań z podatku rolnego z lat 1995 oraz 2014 dokonano analizy przemian struktury wielkościowej gospodarstw rolnych uwzględniając ich liczbę oraz powierzchnię. Wybór okresów podyktowany był dostępnością najstarszych sprawozdań archiwizowanych w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W analizie wzięto pod uwagę gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha,

ze względu na brak wydzielenia grupy K1 (powierzchnia od 0 do 1 ha) w sprawozdaniu z 1995 r.

W klasycznych – kompleksowych badaniach agrarnych [Głębocki 1998, 2005; Rudnicki 2001; Rudnicki *et al.* 2002] oprócz struktury obszarowej analizie poddaje się również strukturę własnościową ziemi, określając udziały poszczególnych form organizacyjno-prawnych w granicach badanej jednostki administracyjnej. Ze względu na marginalne znaczenie gospodarstw rolnych osób prawnych (4 gospodarstwa o łącznej powierzchni fizycznej wynoszącej 52,2 ha), zamiast struktury własnościowej ziemi zaproponowano ujęcie polegające na klasyfikacji gruntów danego sołectwa na te należące do osób mieszkających na jego terenie oraz poza jego granicami.

3. Przemiany struktury obszarowej w latach 1995-2014

W latach 1995-2014 w gminie Brzuze liczba gospodarstw o powierzchni ponad 1 ha zwiększyła się o 95 (z 761 do 856), zaś ich powierzchnia fizyczna zmniejszyła się o 366 ha (z 7333 ha do 6967 ha). W wyniku powyższych procesów przeciętny areal gospodarstwa zmniejszył się o 1,5 ha (z 9,6 ha do 8,1 ha; tab. 1).

Analizując omawiane zagadnienia w ujęciu 6 grup obszarowych gospodarstw rolnych ubytek liczby oraz powierzchni, dotyczył grup wielkościowych C (5-7 ha), D (7-10 ha) i E (10-15 ha), czyli uogólniając gospodarstw średnich i dużych, natomiast wzrost grup A (1-2 ha), B (2-5 ha) i H (ponad 15 ha) – gospodarstw małych oraz największych. Taki kierunek przemian wskazuje na potwierdzony w licznych badaniach proces polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych [Rudnicki 1997; Michna 2008; Klepacki, Żak 2013; Dzun 2015].

Przyczyn tego zjawiska jest co najmniej kilka. Rolnicy dysponujący atrakcyjnymi z turystycznego punktu widzenia gruntami sprzedają je osobom nie związanym z rolnictwem. Osoby te, często pochodzące z miast, zmieniają funkcję zakupionych gruntów z rolniczej na rekreacyjną, budują na nich domki letniskowe [zjawisko drugich domów, por.: Adamiak 2013] lub w niektórych przypadkach pozostawiają bez zmian, traktując zakup ziemi jako sposób ulokowania kapitału. Rozdrobnienie gruntów następuje również przez działy rodzinne. W takim przypadku rzadko tworzą się nowe gospodarstwa, najczęściej jedno z dzieci przejmuje budynki wraz z zapleczem gospodarczym i kontynuuje produkcję rolniczą, dzierżawiąc grunty od rodzeństwa lub spłacając je. Następnym czynnikiem wpływającym na rozdrobnienie gruntów

Tabela 1
 Zmiany liczby i powierzchni gospodarstw według grup obszarowych w gminie Brzuze w latach 1995-2014

Gospodarstwa rolne	Liczba			Powierzchnia			Przejęty areal		
	stan w 1995 r.	stan w 2014 r.	wsk. zmiany liczby gosp. (1995 r. = 100 pkt.)	stan w 1995 r.	stan w 2014 r.	wsk. zmiany powierzchni fizycznej (1995 r. = 100 pkt.)	stan w 2014 r.	wsk. zmiany przejętej powierzchni fizycznej (1995 r. = 100 pkt.)	
MAŁE	A (od 1 do 2 ha)	94	192	204	139	264	191	1,4	93
	B (od 2 do 5 ha)	115	223	194	429	741	173	3,3	89
ŚREDNIE	C (od 5 do 7 ha)	149	128	86	894	753	84	5,9	98
	D (od 7 do 10 ha)	148	104	70	1257	872	69	8,4	99
DUŻE	E (od 10 do 15 ha)	155	101	65	1880	1212	64	12,0	99
	H (ponad 15 ha)	100	108	108	2734	3125	114	28,9	106
Razem		761	856	112	7333	6967	95	8,1	84

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań okresowych podatku rolnego Gminy Brzuze z 1995 i 2014 r.

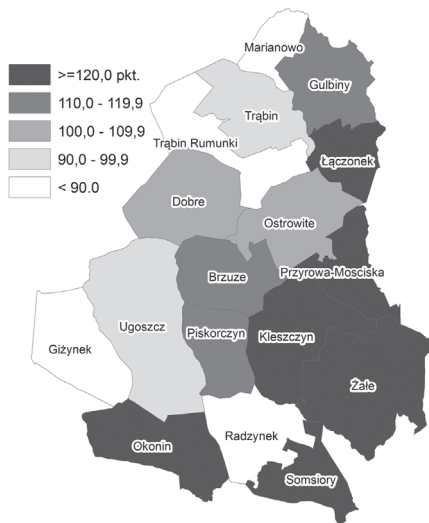
jest obserwowane w ostatnich latach zjawisko zakupu ziemi motywowane możliwością skorzystania z rolniczego ubezpieczenia KRUS. Ponadto rolnicy będący w trudnej sytuacji finansowej sprzedają część gruntów, aby zaniżyć uzyskiwany dochód i tym samym móc ubiegać się o zasiłki socjalne. Najbardziej podatne na sprzedaż ziemi są gospodarstwa o powierzchni 5-15 ha, które są za małe, aby stanowić jedyne źródło dochodu, zaś za duże, aby połączyć prace na roli z pracą w pozarolniczym dziale gospodarki. Sprzedając część gruntów gospodarstwo na skutek ubytku powierzchni zasila mniejsze grupy wielkościowe, zaś sprzedana część, jeżeli nie zasila innego gospodarstwa, w wykazach podatkowych staje się nowym gospodarstwem, w którym faktycznie produkcja rolna nie ma miejsca.

Opisane zjawiska charakteryzowały się silnym zróżnicowaniem przestrzennym w sołectwach gminy Brzuze. Wskaźnik zmian liczby gospodarstw rolnych (przyjmujący wartość 100 pkt dla 1995 r.) wahał się od 88 pkt w Marianowie do ponad 140 pkt w Somsiorach (140), Okoninie (141), Łączonku (142) i Kleszczynie (147; ryc. 2). W tym ostatnim sołectwie według okresowych sprawozdań z podatku rolnego w badanym – blisko dwudziestoletnim okresie – przybyło 21 gospodarstw rolnych o powierzchni ponad 1 ha. Podobne rozkłady przestrzenne wykazało porównanie powierzchni gospodarstw rolnych (w ha fizycznych). Najwyższe ubytki powierzchni gospodarstw rolnych odnotowano w Marianowie (80 pkt), jednak w wartościach bezwzględnych zdecydowanie najwyraźniej – aż o 109 ha – zmniejszyła się opodatkowana powierzchnia w Ugoszczu (wskaźnik zmian – 87 pkt). Natomiast w pięciu sołectwach odnotowano wzrost areалу gospodarstw rolnych, w tym najwyższy – blisko 30% – ponownie wykazano w Kleszczynie (ryc. 3).

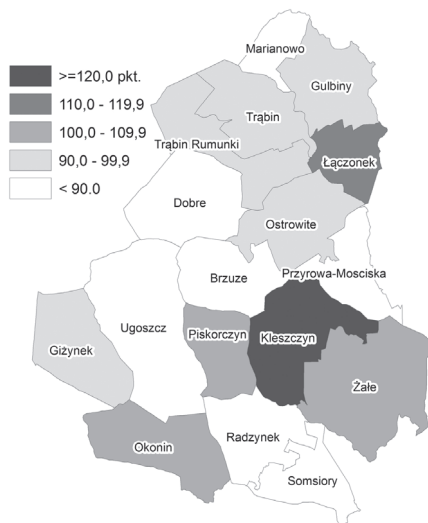
Proces zmniejszania przeciętnej powierzchni fizycznej gospodarstw rolnych charakteryzował się odmiennym, w stosunku do wyżej opisanych, rozkładem przestrzennym. Rozdrobnienie agrarne najsilniej postępowało na terenie sołectw Somsiora (58,3 pkt), Przyrowa-Mościska (68,3) oraz Żałe (72,9). Analizując przemiany zachodzące w Somsiorach przeciętny areal gruntów gospodarstw rolnych zmniejszył się z 9,5 ha w 1995 r. do 5,5 ha w 2014 r. Przyczyną zmian był wzrost liczby gospodarstw o 12 (z 30 do 42), przy jednoczesnym spadku powierzchni o 52 ha (z 284 ha do 232 ha). W badanej gminie przeciętny areal wzrósł tylko w trzech sołectwach, w tym najsilniej w Trąbinie (104,5 pkt, ryc. 4).

W 2014 r. największe gospodarstwa w gminie Brzuze znajdowały się w Piskorczyńcu (12,1 ha) oraz Ugoszczu (29,4 ha). W tym ostatnim sołectwie 7 gospodarstw o powierzchni ponad 15 ha gospodarowało na ponad 653 ha

ziemi (przeciętna powierzchnia gospodarstwa grupy H w sołectwie Ugoszcz – 93 ha). Opisywana już wcześniej własność ziemską, która nie uległa parcelacji po II wojnie światowej została nabyta przez dawnych właścicieli, a następnie oddana w dzierżawę. Z tego powodu wskaźniki dotyczące sołectwa Ugoszcz często mają charakter „kominowy” i istotnie różnią się od średniej dla całej gminy.

Ryc. 2. Zmiany liczby gospodarstw rolnych w latach 1995-2014 (1995 r. = 100 pkt)

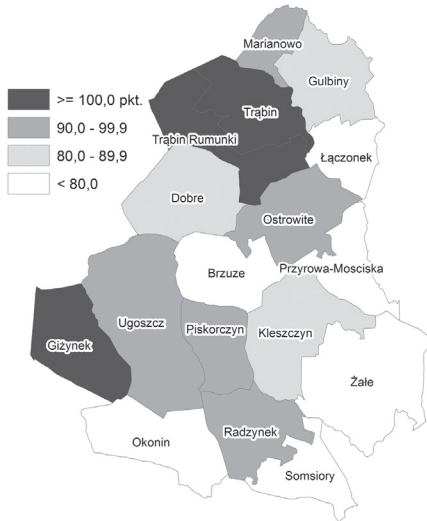

Ryc. 3. Zmiany powierzchni fizycznej gospodarstw rolnych w latach 1995-2014 (1995 r. = 100 pkt)

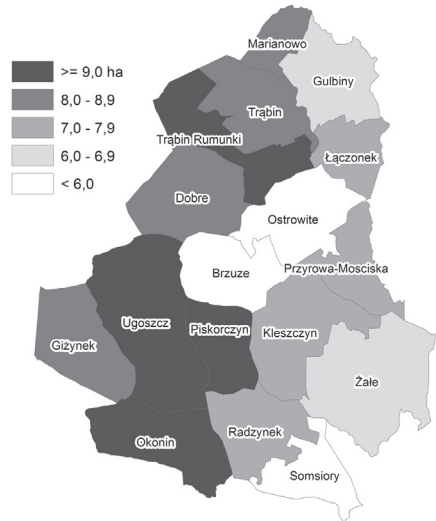
Źródło: Jak w tab. 1 (ryc. 2-9).

Najmniejszą przeciętną powierzchnię gospodarstw odnotowano w centralnej części gminy – w sołectwach Brzuze (5,5 ha) i Ostrowite (5 ha) – najliczniejszych pod względem liczby ludności (ryc. 5). Podsumowując obecna struktura obszarowa gminy Brzuze jest dwudzielna. Część zachodnia gminy charakteryzuje się wyższą przeciętną powierzchnią gospodarstw rolnych oraz znacznie wolniejszym tempem postępującego procesu rozdrobnienia agrarnego. W części wschodniej gminy zjawisko zwiększania się liczby gospodarstw, a tym samym zmniejszania się ich przeciętnej powierzchni było znacznie wyraźniejsze. Ta część gminy jest bardziej atrakcyjna turystycznie z powodu występowania jezior.

Ryc. 4. Zmiany przeciętnej powierzchni fizycznej gospodarstw rolnych w latach 1995-2014 (1995 r. = 100 pkt)

Ryc. 5. Przeciętna powierzchnia fizyczna gospodarstwa rolnego w 2014 r.

Syntetyczne ujęcie

W celu syntetycznego ujęcia przemian agrarnych zachodzących w badanej gminie w latach 1995-2014 wydzielono 9 typów strukturalnych. Dla ograniczenia liczby możliwych kombinacji dokonano generalizacji grup obszarowych łącząc je w gospodarstwa małe (M – suma liczby i powierzchni grup A i B), średnie (Ś – suma liczby i powierzchni grup C i D) oraz duże (suma liczby i powierzchni grup E i H). Typy ustalono na podstawie zmniejszania się (sygnatura „-”) lub zwiększania się (sygnatura „+”) liczby (L) i powierzchni fizycznej (P) gospodarstw rolnych poszczególnych grup wielkościowych. Ponadto w dwóch przypadkach, w których liczba nie uległa zmianie zastosowano sygnaturę „0” (tab. 2).

Wydzielona liczba typów potwierdza złożoność przemian agrarnych zachodzących w poszczególnych sołectwach. Zdecydowanie najliczniej reprezentowany okazał się typ V (6 sołectw), charakteryzujący się zwiększaniem liczby i powierzchni gospodarstw do 5 ha, zmniejszaniem liczby oraz powierzchni gospodarstw ponad 5 ha. Drugim kierunkiem zmian był

Tabela 2

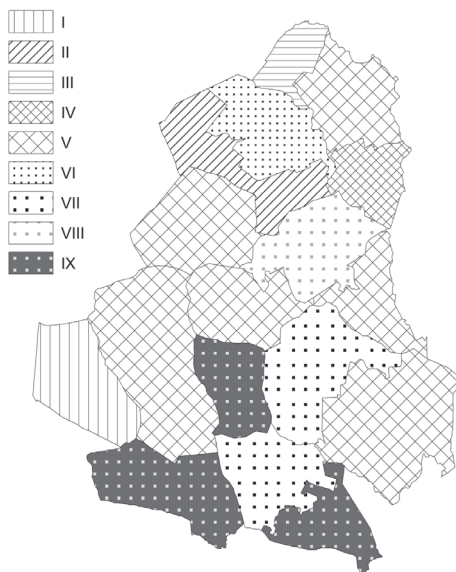
Typy przemian agrarnych

Wyszczególnienie	MAŁE		ŚREDNIE		DUŻE		Opis typu	Liczba sołectw
	L	P	L	P	L	P		
I	+	-	-	-	+	+	wzrost liczby i ubytek powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, wzrost liczby i powierzchni gosp. D	1
II	+	-	+	-	-	-	wzrost liczby i ubytek powierzchni gosp. M, wzrost liczby i ubytek powierzchni gosp. Ś, ubytek liczby i powierzchni gosp. D	1
III	+	+	-	-	0	-	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, brak zmian w liczbie gosp. D, ubytek powierzchni gosp. D	1
IV	+	+	-	-	0	+	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, brak zmian liczby gosp. D, wzrost powierzchni gosp. D	1
V	+	+	-	-	-	-	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, ubytek liczby i powierzchni gosp. D	6
VI	+	+	-	-	-	+	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, ubytek liczby gosp. D, wzrost powierzchni gosp. D	1
VII	+	+	-	-	+	+	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby i powierzchni gosp. Ś, wzrost liczby i powierzchni gosp. D	2
VIII	+	+	-	+	-	-	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, ubytek liczby oraz wzrost powierzchni gosp. Ś, ubytek liczby i powierzchni gosp. D	1
IX	+	+	+	+	-	-	wzrost liczby i powierzchni gosp. M, wzrost liczby i powierzchni gosp. Ś, ubytek liczby i powierzchni gosp. D	3

L – liczba gospodarstw P – powierzchnia gospodarstw

Źródło: Jak w tab. 1.

wzrost liczby i powierzchni gospodarstw do 10 ha oraz spadek liczby oraz powierzchni gospodarstw ponad 10 ha (3 sołectwa). W dwóch sołectwach odnotowano wzrost liczby i powierzchni gospodarstw małych oraz dużych, zaś spadek tych parametrów w grupie gospodarstw średnich. Pozostałe 6 typów strukturalnych (typy: I, II, III, IV, VI, VIII) charakteryzowało przemiany agrarne poszczególnych pojedynczych sołectw (ryc. 6).

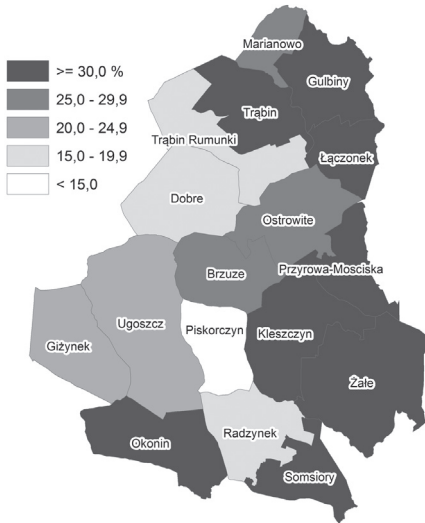

Ryc. 6. Typy przemian agrarnych w latach 1995-2014

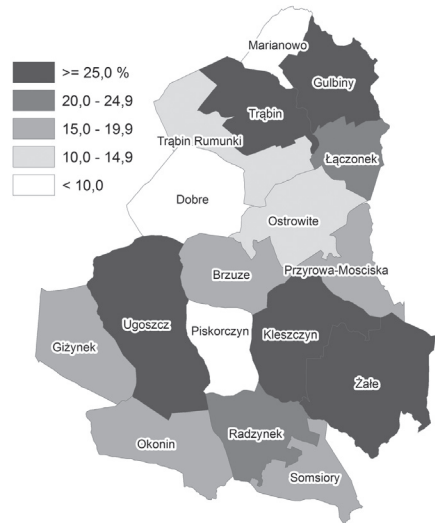
Miejsce zamieszkania podatnika

Analiza kart rolnych poszczególnych sołectw gminy Brzuze umożliwiła określenie struktury gruntów według miejscowości zamieszkania podatnika. W skali całej gminy, aż 280 osób (32,4% ogólnej liczby gospodarstw) posiadających 1818 ha (26,2% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych) mieszkało poza granicami danego sołectwa. Opiswane zjawisko charakteryzowało się dużym zróżnicowaniem przestrzennym, nasilając się na obszarach atrakcyjnych turystycznie. Najwięcej osób nie mieszkających we wsi, w której posiadało ziemię było w sołectwie Żałe (41 os., sołectwo położone jest w obrębie trzech jezior: Wielgie, Kopiec, Bobrówiec) oraz Gulbiny (40 os., położenie nad jeziorem Długie). W tym ostatnim sołectwie gospodarstwa

tego typu stanowiły najwyższy udział w ogólnej liczbie gospodarstw – blisko 60%. Najbardziej jednorodne pod względem lokalizacji właścicieli gruntów jest sołectwo Somsiorsy, w którym jedynie cztery osoby nie mieszkające na terenie wsi (14,3% ogólnej liczby gospodarstw) posiadały 17,9 ha (4,8% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych; ryc. 7). Analizowane grunty zdecydowanie dominują w Ugoszczu. W tym przypadku 6 osób (21,4%) posiadało 553 ha (77,3%; ryc. 8).

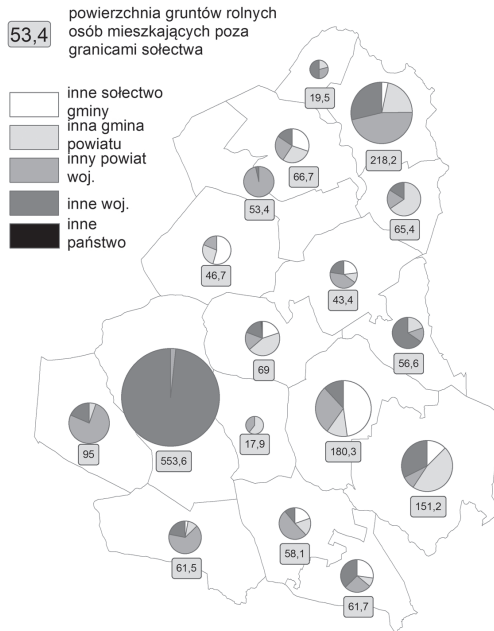
Ryc. 7. Udział gospodarstw, których właściciele mieszkają poza granicami sołectwa w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych

Ryc. 8. Udział powierzchni gospodarstw rolnych, których właściciele mieszkają poza granicami sołectwa w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych

Powyższe wyniki charakteryzują zjawisko udziału gruntów w posiadaniu osób mieszkających poza granicami sołectwa, do którego te grunty są naliczane. W analizie uwzględniono zarówno osoby mieszkające w sąsiedniej wsi – sołectwie, jak i osoby zamieszkujące w różnych częściach Polski. W celu lepszej identyfikacji zjawiska, określono strukturę zamieszkania osób posiadających grunty w gminie Brzuze. Osoby te podzielono na pięć grup – mieszkających w gminie Brzuze (inne sołectwo), powiecie rypińskim (inna gmina powiatu), woj. kujawsko-pomorskim (inne powiaty), poza granicami województwa oraz poza granicami kraju. Następnym etapem badania było

obliczenie udziałów poszczególnych grup w ogólnej powierzchni gruntów, których właściciele mieszkają poza granicami sołectwa, co umożliwiło przedstawienie uzyskanych wyników za pomocą kartodiagramu (ryc. 9).

Ryc. 9. Powierzchnia i struktura gruntów gospodarstw rolnych, których właściciele mieszkają poza granicami sołectwa

W gminie Brzeze na 1818 ha gruntów posiadanych przez osoby mieszkające poza granicami danego sołectwa 213 (11%) przypadają na osoby zamieszkujące w innym sołectwie gminy, 302 ha (16,7%) na osoby mieszkające w innej gminie powiatu rypińskiego, 474 ha (26%) na osoby mieszkające w innych powiatach woj. kujawsko-pomorskiego, zaś pozostałe 827 ha (46%) to własność osób mieszkających w innych województwach Polski. Należy zwrócić uwagę, że 1,26 ha (0,07%) należało do osoby mieszkającej poza granicami kraju.

W gminie Brzeze grunty posiadali mieszkańcy pochodzący z pozostałych 4 gmin wiejskich powiatu rypińskiego (najwięcej z gminy wiejskiej Rypin – 88 ha) oraz miasta Rypina (155 ha). Biorąc pod uwagę pozostały teren woj. kujawsko-pomorskiego, grunty w analizowanej jednostce posiadali mieszkańcy Torunia

(70,8 ha), Golubia Dobrzynia (34,4 ha), Brodnicy (29,9 ha), Chełmży (27,1 ha), Grudziądz (8,8 ha), Lipna (2,8 ha), Ciechocinka (1,6 ha) oraz innych gmin wiejskich i miejsko-wiejskich tj. Chrostkowa (12,3 ha), Świedziebni (8,1 ha), Golub-Dobrzyń (7,2 ha), Grębocina (6,1 ha), Solca Kujawskiego (4,1 ha), Bartniczki (4,1 ha), Obrowa (3,3 ha), Łysomic (2,1 ha), Skępego (0,5 ha). W grupie tej znajdują się również dwie gminy wiejskie sąsiadujące z gminą Brzuze, należące do pow. golubsko-dobrzyńskiego – jest to gmina Zbójno (24 ha) oraz Radomin (208,4 ha). Poza woj. kujawsko-pomorskim grunty w gminie Brzuze posiadały osoby zamieszkałe w innych województwach. Uwzględniając kryterium powierzchni najwięcej posiadali mieszkańcy woj. mazowieckiego (737,9 ha) oraz warmińsko-mazurskiego (25,8 ha). Ponadto płatnicy podatku rolnego pochodzą z woj. śląskiego (18,6 ha), pomorskiego (16,1 ha), łódzkiego (8,6 ha), zachodniopomorskiego (7,4 ha), wielkopolskiego (6,7 ha), lubelskiego (2,8 ha), małopolskiego (2 ha) oraz lubuskiego (1,03 ha). Z analizy wynika, że zdecydowanie najwięcej gruntów (737 ha) posiadają mieszkańcy woj. mazowieckiego, a wśród nich miejscowości Konstancin-Jeziorna (538,4 ha, miejsce zamieszkania właściciela gruntów w Ugoszczu) oraz samej Warszawy (102,5 ha).

Wnioski

Celem pracy było rozpoznanie przemian agrarnych w gminie Brzuze. Wykazano niekorzystny proces postępującego rozdrobnienia agrarnego, objawiający się zwiększaniem liczby gospodarstw rolnych, z jednoczesnym spadkiem ich powierzchni. Głównym czynnikiem wpływającym na kierunek i tempo obserwowanych zmian była rozwijająca się funkcja turystyczna gminy. Potwierdzeniem była zbieżność terenów szczególnie atrakcyjnych turystycznie z terenami, na których omawiane zjawiska są najsilniejsze (wschodnia część gminy, szczególnie sołectwa: Żałe, Kleszczyn, Gulbiny).

Złożony charakter problemu potwierdziła liczba wydzielonych typów strukturalnych przemian agrarnych. Biorąc pod uwagę przyjęte grupy obszarowe w gminie przybywa gospodarstw do 5 ha, zaś ubywa gospodarstw o powierzchni ponad 5 ha (zarówno według liczby jak i powierzchni). Wykazano, że ponad $\frac{1}{4}$ ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych (1818 ha) należy do osób nie zamieszkujących na terenie danego sołectwa. Wśród nich największym arealem (802 ha) dysponowały osoby mieszkające poza woj. kujawsko-pomorskim, w tym głównie w mazowieckim. Udział właścicieli mieszkających poza sołectwem, w którym posiadali oni grunty również nawiązywał przede wszystkim do położenia jezior w gminie.

Praca była też swoistym studium przypadku mającym odpowiedzieć na pytanie czy dane dotyczące podatku rolnego mogą stać się podstawą do szerszych analiz, obejmujących całe województwo. Niewątpliwym atutem jest możliwość prowadzenia analiz w układzie sołectw – obrębów geodezyjnych, dotychczas rzadko spotykane w badaniach przestrzennych wsi i rolnictwa. Wykazy gminne mają również informację o sposobie użytkowania gruntów (grunty orne, grunty pod stawami, grunty rolne zabudowane, grunty zadrzewione i zakrzewione, rowy, nieużytki i inne, sady, użytki zielone) oraz powierzchniach poszczególnych klas bonitacyjnych gleb, dzięki czemu mogą stanowić podstawę szerszych analiz geograficzno-rolniczych. Informacje mogą być agregowane według gospodarstw indywidualnych oraz osób prawnych, dzięki czemu możliwe jest pełne badanie agrarne (nie przeprowadzone w pracy, ze względu na specyfikę gminy Brzuze o dominacji gospodarstw indywidualnych).

Zaprezentowano badanie agrarne lokalizacji zamieszkania osób opłacających podatek za grunty leżące w gminie. Ujęcie daje ciekawe wyniki szczególnie na terenach o rozwiniętej funkcji turystycznej. Główną wadą analiz związanych z podatkiem rolnym wydaje się być czasochłonność zbierania oraz analizowania materiałów. Gminy wykorzystują różne oprogramowanie do agregowania danych o podatku rolnym. Ponadto urzędy ze względu na ochronę danych osobowych nie udostępnią kart rolnych (na ich podstawie przeprowadzono analizę miejsca zamieszkania podatnika – wykorzystane w analizie wykazy były pozbawione danych osobowych).

Przemiany zachodzące w analizowanej gminie prowadzą do zmniejszenia jej funkcji rolniczej, którą przejmują największe – ponad 15 ha – gospodarstwa rolne. Sprzedanie gruntów atrakcyjnych turystycznie, położonych w bliskim sąsiedztwie lub nad samymi jeziorami, zdecydowanie poprawia budżet rodzinnego gospodarstwa rolnego, jednak nie jest to poprawa długofalowa, która zostaje osiągnięta w wyniku zwiększenia przeciętnej powierzchni gospodarstwa.

Literatura

Adamiak Cz., 2013, *Rola drugich domów w zrównoważonym rozwoju regionu turystycznego na przykładzie regionu Borów Tucholskich*. Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja, z. 12(2), Warszawa.

Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny [dostęp: 24.10.2015].

- Bański J., Stola W., 2002, *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*. Studia Obszarów Wiejskich, t. III, Warszawa, s. 30-32, 64-66.
- Dzun W., 2015, *Wpływ utworzenia i rozdysponowania Zasobu Własności Rolnej SP na strukturę gospodarstw rolnych*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 3(344), s. 48-72, s. 59.
- Gałkowski P., 2002, *Brzuze i okolice (monografia historyczna wsi ziemi dobrzyńskiej)*. Urząd Gminy w Brzuze.
- Głębocki B., 1998, *Przemiany struktury agrarnej polskiego rolnictwa w latach 1990-1996*, [w:] *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*, B. Głębocki (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Głębocki B., 2005, *Struktura agrarna – zmiany po 12 latach restrukturyzacji polskiego rolnictwa (1990-2002)*, [w:] *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*, B. Głębocki (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Klepcki B., Żak A., 2013, *Przemiany agrarne na terenach polskich przed i po integracji z Unią Europejską*. Journal of Agribusiness and Rural Development, z. 4(30), Poznań.
- Michna W., 2008, *Raport o wpływie Wspólnej Polityki Rolnej na tendencję polaryzacji gospodarstw rolnych w ramach poszczególnych regionów kraju*. Część druga. IERiGŻ, Warszawa.
- Rosner A., Stanny M., 2014, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich*. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Warszawa.
- Rudnicki R., 1997, *Geograficzno-ekonomiczne czynniki kształtujące produkcję rolnictwa indywidualnego na przykładzie makroregionu dolnej Wisły*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, s. 53-55.
- Rudnicki R., 2001, *Zmiany układu przestrzennego struktury agrarnej Polski Północnej w latach 1988-1998 (uwarunkowania – dynamika – kierunki)*. Wyd. UMK, Toruń.
- Rudnicki R., Kozłowski L., Kluba M., 2002, *Grunty Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w województwie kujawsko-pomorskim. Przejęcie, rozdysponowanie i wpływ na strukturę agrarną*. Wyd. UMK, Toruń.
- Strategia Rozwoju Gminy Brzuze*, 1999, Toruńska Agencja Rozwoju Regionalnego.
- Strona internetowa urzędu gminy: <http://www.brzuze.pl/> [dostęp: 24.11.2015].
- Ustawa z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym*, Dz.U. 1984 nr 52 poz. 268.